

**KONKURS NAV SINOVI KO'CHATZORIDAGI O'RTA TOLALI G'O'ZA NAV VA
TIZMALARINING FENOLOGIK KUZATUV NATIJALARI**

Choriyeva Yulduz Panjiyevna,
*Termiz Davlat muhandislik va agrotexnologiyalar
universiteti 1-bosqich magistranti,*
Orcid: 0009-0004-0660-497X.,
E-mail: yulduzchoriyeva018@gmail.com

Nadjiyev Juraxon Narsaydovich
*Termiz Davlat muhandislik va
agrotexnologiyalar universiteti dotsenti,*
qishloq xo'jaligi fanlari doktori,
Orcid: 0009-0003-4093-924X.,
E-mail: juraxon-nadjiyev@mail.ru

Chariyeva Xilal Do'stmuratovna,
*Ingichka tolali paxtachilik ilmiy-tadqiqot instituti laboratoriya mudiri, qishloq xo'jaligi fanlari
bo'yicha falsafa doktori (PhD),*
katta ilmiy xodim, Orcid: 0009-0009-0089-3391.,
E-mail: chariyevaxilal@gmail.com

Ochilidiyev Najmiddin Narbayevich,

*Ingichka tolali paxtachilik ilmiy-tadqiqot instituti
laboratoriya mudiri, qishloq xo'jaligi fanlari
bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta ilmiy xodim,
Orcid: 0009-0008-9615-7585.,
E-mail: ochilidiyevnajmiddin1963@mail.ru*

Annotatsiya: Maqolada o'rta tolali g'o'zaning yangi istiqbolli tizma va navlari konkurs nav sinovi ko'chatzorida 2025-yilda o'tkazilgan tadqiqot natijalari keltirilgan. Sentyabr oyida olib borilgan fenologik kuzatuvlar tahliliga ko'ra, o'rganilgan T-262, T-266 va T-267 tizmalari o'sish sur'ati, hosil elementlari va ko'saklar soni bo'yicha "Buxoro-102" andoza naviga nisbatan yuqori ko'rsatkichlarni qayd etdi. Ushbu tizmalarning kelgusida yuqori hosildorlik salohiyatiga ega ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: g'o'za, o'rta tolali, andoza nav, tizma, fenologik kuzatuv, o'simlik bo'yi, hosil shoxi, hosil elementi, ko'sak.

Аннотация: В статье приведены результаты исследований новых перспективных линий и сортов средневолокнистого хлопчатника, проведённых в 2025 году в питомнике конкурсного сортоиспытания. Согласно анализу фенологических наблюдений, проведённых в сентябре, изученные линии T-262, T-266 и T-267 по темпам роста, элементам урожая и количеству коробочек зафиксировали более высокие показатели по сравнению со стандартным сортом "Бухоро-102". Обоснован высокий потенциал урожайности данных линий в будущем.

Ключевые слова: хлопчатник, средневолокнистый, стандартный сорт, линия, фенологическое наблюдение, высота растения, плодовая ветвь, элемент урожая, коробочка.

Abstract: The article presents the results of research conducted in 2025 in a competitive variety testing nursery on new promising lines and varieties of medium-staple cotton. According to the analysis of phenological observations carried out in September, the studied T-262, T-266 and T-267 T-79 lines recorded higher indicators in terms of growth rate, yield components, and the number of bolls compared to the standard variety "Bukhoro-102". The high yield potential of these lines for the future has been substantiated.

Keywords: cotton, medium-staple, standard variety, line, phenological observation, plant height, fruiting branch, yield component, boll.

Kirish:

Bugungi kunda global iqlim o'zgarishlari, havo haroratining keskin ko'tarilishi va suv resurslarining tanqisligi qishloq xo'jaligi, xususan, paxtachilik sohasi oldiga yangi vazifalarni qo'ymoqda. Respublikamizda paxta hosildorligini oshirish, tuproq-iqlim sharoitlariga mos, ekstremal omillarga chidamli hamda erta pishar navlarni yaratish va joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yildagi tegishli qarorlari va Paxtachilik kengashining tashkil etilishi sohadagi ilmiy-tadqiqot ishlarini amaliyotga integratsiya qilishni

jadallashtirdi. Ushbu tadqiqotning maqsadi tanlov nav sinovi ko‘chatzorida yangi o‘rta tolali g‘o‘za nav va tizmalarining asosiy qimmatli xo‘jalik belgilarini andoza nav bilan qiyosiy baholashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili:

G‘o‘za o‘simligining morfo-biologik ko‘rsatkichlari va hosildorlik elementlari o‘rtasidagi korrelyativ bog‘liqliklar ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan:

I.Dj.Kurbanbayev (2017) o‘simlik bo‘yi, tola uzunligi va chigit qobig‘i chiqimi kabi belgilar lokuslari ma‘lum oqsil markyorlari bilan bog‘liqligini aniqlagan [1].

N.M.Xojambergenov va R.G.Kim (2000) tadqiqotlarida o‘simlik bo‘yi, hosil shoxlari va ko‘saklar soni hosildorlik ko‘rsatkichlari bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri kuchli bog‘lanishga ega ekanligi qayd etilgan [6].

Sh.Qozuboyev va S.Zokirov (2006) elita urug‘chiligida nav tozaligini saqlash genetik salohiyatni yo‘qotmaslikning bosh omili ekanligini ko‘rsatib o‘tgan [5].

Shuningdek, murakkab duragay avlodlarda tola chiqishi va uzunligi ajralishining ota-ona shakllari genotipiga bog‘liqligi Boboyev Ya. G., Muratov G‘.A., Amanturdiyev I.G.lar (2003) hamda Boboyev Ya. G., Namozov Sh. E. lar (2009) ishlarida o‘z aksini topgan [3,4].

X.Ne‘matov (2005) esa garmisel va yuqori harorat sharoitida g‘o‘zaning hosil elementlarini to‘kish xususiyatlarini tahlil qilgan[2].

Tadqiqot materiallari va uslubiyati:

Tadqiqotlar Ingichka tolali paxtachilik ilmiy-tadqiqot instituti tajriba dalalarida olib borildi. Tajriba davomida fenologik kuzatuvlar va hisob-kitoblar “Dala tajribalarini o‘tkazish uslubi” (O‘zPITI, 2007) va “Методика полевых опытов с хлопчатником” (СоюзНИХИ, 1981) uslubiy qo‘llanmalari asosida bajarildi. Nav sinovi jarayonlari “Qishloq xo‘jaligi ekinlarining davlat nav sinovini o‘tkazish metodikasi” (Москва, Колос, 1989) talablariga muvofiq amalga oshirildi. Olingan hosildorlik ko‘rsatkichlariga B.A. Dospexov (1985) uslubi bo‘yicha matematik va statistik ishlov berildi.

Tadqiqot natijalari va ularning tahlili:

Sentyabr oyida o‘tkazilgan fenologik kuzatuvlar g‘o‘zaning yangi tizma va navlarning biologik xususiyatlarida sezilarli farqlar borligi kuzatildi.

“*Gossypium hirsutum L.*” turiga mansub yangi o‘rta tolali g‘o‘zaning konkurs nav sinovi ko‘chatzorida sentyabr oyi yakunlariga ko‘ra, o‘simlik bo‘yi bo‘yicha eng past ko‘rsatkich T-264 tizmasida (81,8 sm) kuzatilib, andozadan 6,9 smga kam bo‘ldi. Eng baland o‘sish sur‘ati T-266 tizmasida (105,5 sm) qayd etildi va andoza “Buxoro-102” naviga (88,7 sm) nisbatan +16,8 sm baland bo‘ldi.

1-jadval

Konkurs nav sinovi ko‘chatzoridagi “*Gossypium hirsutum L.*” turiga mansub yangi o‘rta tolali g‘o‘zaning nav va tizmalarining 2025-yil sentyabr oyi fenologik ko‘rsatkichlari

№	Nav va tizmalar	Bo‘yi, sm	Olgan bo‘g‘ini dona	Hosil shoxi dona	Hosil elementid ona	Ko‘saklar soni, dona	Ochilgan ko‘saklar, dona	Tushgan shona, dona
1	Buxoro-102 (andoza)	88,7	4,0	14,8	20,5	16,2	15,7	4,2
2	T-262	94,8	1,8	15,7	19,8	15,2	10,0	4,0
3	T-263	86,9	3,7	14,6	19,0	13,7	10,6	3,7
4	T-264	81,8	3,7	14,5	18,6	13,7	11,5	3,9

5	T-265	88,7	3,5	15,1	19,9	12,7	10,9	6,7 *
6	T-266	105,5	4,5	15,5	18,8	15,6	10,7	3,7
7	T-267	96,4	3,9	15,9	21,9	18,0	12,0	4,0
8	T-268	95,4	4,5	15,7	20,9	14,7	11,2	4,0
9	T-269	87,1	3,3	15,5	21,6	14,1	11,0	3,7
10	T-270	90,3	3,9	15,4	18,6	17,3	12,6	3,8

Yuqoridan hisoblangan xosil bo‘g‘inlar soni T-266 va T-267 tizmalarida eng ko‘p (4,5 tadan) bo‘lib, andozaga nisbatan 0,5 taga ko‘p bo‘g‘in shakllandi.

Hosil shoxlari soni bo‘yicha T-262, T-266 va T-267 tizmalari yuqori ko‘rsatkichga ega bo‘lgan bo‘lsa, T-263 va T-264 tizmalarida bu ko‘rsatkich eng kam bo‘ldi. Hosil elementlari to‘plash bo‘yicha T-267 (21,9 ta) va T-268 (21,6 ta) tizmalari yetakchilik qildi (andozada 20,5 ta). Eng kam hosil elementi T-264 va T-270 tizmalarida (18,6 tadan) kuzatildi.

Ko‘saklar soni bo‘yicha T-267 (18,0 dona) va T-270 (17,3 dona) tizmalari andozaga (16,2 dona) nisbatan yuqori samaradorlik ko‘rsatdi. Biroq, ochilgan ko‘saklar miqdori bo‘yicha andoza “Buxoro-102” navi (15,7 dona) ustunlik qildi.

Tushgan shonalar soni tahlil qilinganda, T-263 va T-268 tizmalari eng kam (3,7 donadan) shona tashlagan bo‘lsa, T-265 tizmasida bu ko‘rsatkich maksimal (6,7 dona) darajada bo‘ldi (1-jadval).

Xulosa:

1. Sentabr oyida “*Gossypium hirsutum L.*” turiga mansub yangi o‘rta tolali g‘o‘zaning konkurs nav sinovi ko‘chatzorida o‘tkazilgan fenologik kuzatuvlar natijasiga ko‘ra, o‘rta tolali yangi T-266 tizmaci o‘sish dinamikasi, hosil elementlarining shakllanishi va ko‘saklar soni bo‘yicha andoza “Buxoro-102” naviga nisbatan yuqori biologik va xo‘jalik salohiyatini namoyon etdi. Hosil shoxlari soni bo‘yicha T-262, T-266 va T-267 tizmalari yuqori ko‘rsatkichga ega bo‘lgan bo‘lsa, T-263 va T-264 tizmalarida bu ko‘rsatkich eng kam bo‘ldi. Hosil elementlari to‘plash bo‘yicha T-267 (21,9 ta) va T-268 (21,6 ta) tizmalari yetakchilik qildi (andozada 20,5 ta). Eng kam hosil elementi T-264 va T-270 tizmalarida (18,6 tadan) kuzatildi.

Konkurs nav sinovi ko‘chatzorida T-267 va T-268 tizmalari hosil elementlari hajmi hamda ko‘saklar soni bo‘yicha kelgusida yuqori hosildorlik beruvchi namunalar sifatida seleksiyaning keyingi bosqichlariga tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Kurbanbayev I. Dj. G‘o‘za va bug‘doyning qimmatli xo‘jalik belgilari bilan bog‘liq oqsil va izofermentlari hamda ularni filogenetik tahlillarda qo‘llanilishi: Biologiya fanlari doktori diss. avtoref. Toshkent-2017. B. 28.

2. Ne‘matov N. X. Paxta urug‘chiligining ilmiy-amaliy asoslari. Toshkent- 2005. B.10-18.

3. Boboyev Ya. G., Muratov G‘.A., Amanturdiyev I.G. “G‘o‘zaning turlararo murakkab duragaylarida tola chiqimi va uzunligi belgilarini o‘zgaruvchanligi”. O‘zbekiston agrar fani xabarnomasi. Toshkent-2003. №1 (79). B. 19.

4. Boboyev Ya. G., Namozov Sh. E. G‘o‘zaning genlararo murakkab va bekross duragaylarida tola uzunligi belgilarining shakllanishi // Respublika ilmiy-amaliy anjumani to‘plami. Toshkent-2009. B. 25-28.

5. Qozuboyev Sh., Zokirov S. G‘o‘za aprobatsiyasi // O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi jurnali. Toshkent-2006. №8. B. 11-12.

6. Xojamberganov N.M., Kim R.G. G‘o‘za duragaylarida o‘simlik balandligining ayrim morfoxo‘jalik va fiziologik biokimyoviy belgilar bilan bog‘liqligi // Paxtachilik va donchilik jurnali. Toshkent-2000. №1. B. 30.

7. Dala tajribalarini o‘tkazish uslublari. O‘zPITI, Toshkent-2007. B. 148.

8. Методика полевых опытов с хлопчатником. Ташкент: СоюзНИХИ, 1981. С. 113.

9. Методика государственного сортоиспытания сельскохозяйственных культур. Вып. 37. Москва: Колос, 1989.

10. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. Москва: Колос, 1985. С. 112.